

Філософія

УДК 35:159.9:17

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.20033095>

**Етична система розумність: психологічні аспекти та когнітивні
запобіжники в урядуванні**

Пилипко Анатолій Георгійович,

член громадської організації «Науково-дослідний інститут
удосконалення систем управління»,
м. Тернопіль, Україна, <https://orcid.org/0009-0003-0811-1186>

Прийнято: 15.04.2026 | Опубліковано: 30.04.2026

***Анотація.** Актуальність дослідження зумовлено потребою переосмислення механізмів забезпечення доброчесності в урядуванні в умовах обмеженої ефективності постфактум-контролю та антикорупційних процедур. Установлено, що традиційні підходи, засновані на навчанні та дисциплінарному реагуванні, не усувають когнітивних передумов девіантної поведінки, оскільки не враховують ригідність глибинних переконань дорослої особистості.*

Мета статті полягає в теоретичному та емпіричному обґрунтуванні етичної системи «Розумність» як когнітивно-психологічної основи доброчесності в публічному управлінні та доведенні доцільності застосування алгоритму Розумності як превентивного механізму кадрового відбору у сфері державної служби.

Методи дослідження охоплювали системний і когнітивно-психологічний аналіз, інтерпретацію положень когнітивно-поведінкової теорії, порівняльне узагальнення міжнародної практики оцінювання доброчесності, а також концептуальне моделювання механізму превентивного когнітивного аудиту.

Результати засвідчили, що принцип Розумності функціонує як внутрішній когнітивний алгоритм оцінювання дії, інтегрований у структуру глибинних переконань та когнітивних схем. Доведено, що здатність діяти в межах міри визначається конфігурацією базових переконань, сформованих у ранні періоди розвитку, і не зводиться до знання нормативних вимог. Виявлено обмеженість корекційних інтервенцій у зрілому віці щодо трансформації антисоціальних та корупційно орієнтованих схем. Обґрунтовано модель алгоритму Розумності як інструменту верифікації когнітивної сумісності кандидата з функціями публічної влади.

Висновки полягають у тому, що доброчесність у сфері урядування є характеристикою сформованої когнітивної структури особистості, а не результатом післяпризначеного навчання. Доведено економічну доцільність переходу від реактивної моделі контролю до превентивного когнітивного відбору.

Перспективи подальших досліджень пов'язано з розробленням стандартизованого психометричного протоколу когнітивного аудиту, емпіричною перевіркою його прогностичної валідності та економічним моделюванням ефективності впровадження алгоритму Розумності у системі публічного управління.

Ключові слова: *когнітивні схеми, глибинні переконання, доброчесність, превентивний відбір, когнітивний аудит, ригідність переконань, кадрова безпека, антикорупційна превенція, поведінкова регуляція, психометрична верифікація.*

**Ethical system of rationality: psychological aspects and cognitive safeguards
in governance**

Anatoliy Pylypko,

Member of the Public Organization

“Research Institute for Improvement of Management Systems”,

Ternopil, Ukraine, <https://orcid.org/0009-0003-0811-1186>

***Abstract.** Relevance of the study is determined by the need to reconsider the mechanisms of ensuring integrity in governance under conditions of limited effectiveness of post-factum control and anti-corruption procedures. It has been established that traditional approaches based on training and disciplinary enforcement do not eliminate the cognitive preconditions of deviant behavior, as they fail to account for the rigidity of core beliefs in adulthood.*

The purpose of the article is to theoretically and empirically substantiate the ethical system “Reasonableness” as a cognitive-psychological foundation of integrity in public governance and to demonstrate the feasibility of applying the Reasonableness algorithm as a preventive mechanism in personnel selection within the public sector.

Research methods included systemic and cognitive-psychological analysis, interpretation of the principles of cognitive-behavioral theory, comparative generalization of international practices of integrity assessment, and conceptual modeling of a preventive cognitive audit mechanism.

Results indicate that the principle of Reasonableness functions as an internal cognitive algorithm for evaluating actions, embedded in the structure of core beliefs and cognitive schemas. It has been demonstrated that the ability to act within the limits of proportionality is determined by the configuration of basic beliefs formed during early developmental stages and cannot be reduced to mere knowledge of

normative requirements. The limited effectiveness of corrective interventions in adulthood with respect to antisocial and corruption-oriented schemas has been identified. A model of the Reasonableness algorithm as a tool for verifying cognitive compatibility with public authority functions has been substantiated.

Conclusions suggest that integrity in governance is a characteristic of a formed cognitive structure rather than a product of post-appointment training. The economic rationality of shifting from a reactive control model to preventive cognitive screening has been justified.

Prospects for further research are associated with the development of a standardized psychometric protocol for cognitive auditing, empirical testing of its predictive validity, and economic modeling of its implementation within public administration systems.

Keywords: *cognitive schemas, core beliefs, integrity assessment, preventive screening, cognitive audit, belief rigidity, personnel security, anti-corruption prevention, behavioral regulation, psychometric verification.*

Постановка проблеми. Сучасні трансформації публічного управління, зумовлені цифровізацією, кризовими явищами глобального масштабу та зростанням невизначеності в умовах війни росії проти України, актуалізують потребу формування етичної системи розумності як інтегративної основи прийняття управлінських рішень. Традиційні нормативно-правові механізми регулювання поведінки суб'єктів владних повноважень виявляються недостатніми за умов інформаційного перевантаження, когнітивних викривлень, емоційного тиску та високої швидкості змін, що об'єктивно впливають на якість стратегічних і тактичних рішень. У цьому контексті розумність постає не лише як раціонально-логічна здатність, а як етично опосередкована когнітивна система, що поєднує моральні орієнтири,

психологічну стійкість і механізми запобігання системним помилкам мислення.

Проблема полягає у відсутності цілісної концептуалізації психологічних аспектів розумності в урядуванні та інституціоналізованих когнітивних запобіжників, здатних мінімізувати вплив упереджень, групового мислення, ефекту надмірної впевненості та політико-емоційної поляризації на процес вироблення публічної політики. Попри наявність розробок у сфері поведінкової економіки, когнітивної психології та етики публічної служби, їх інтеграція в єдину етичну систему раціонального урядування залишається фрагментарною. Це створює ризики управлінських рішень, що формально відповідають процедурним вимогам, але не забезпечують довгострокової соціальної справедливості, довіри громадян та стійкості інституцій.

Зв'язок означеної проблеми з важливими науковими завданнями полягає у необхідності міждисциплінарного синтезу етичної теорії, когнітивної психології та теорії публічного управління з метою формування методологічних засад оцінювання розумності управлінських рішень. Йдеться про розроблення концептуальної моделі, яка дозволить ідентифікувати психологічні чинники впливу на владну поведінку, окреслити механізми когнітивного самоконтролю та визначити критерії етичної обґрунтованості рішень у складних соціально-політичних умовах. Практичне значення проблеми зумовлюється потребою підвищення якості стратегічного планування, зміцнення інституційної довіри, запобігання корупційним і маніпулятивним практикам, а також формування професійної культури публічної служби, орієнтованої на відповідальність, рефлексивність і доказовість.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз сучасних досліджень за темою етичної системи «Розумність: психологічні аспекти та когнітивні запобіжники в урядуванні» дозволяє систематизувати науковий доробок за

логікою поступового переходу від нормативно-філософського обґрунтування принципу розумності до його психологічної інтерпретації та інституційної імплементації в умовах цифровізації. Теоретичну основу формує концепція А. Г. Пилипка, який визначає «Розумність» як інтегративний етичний принцип, що поєднує раціональність, моральну відповідальність, соціальну доцільність і специфічну суб'єктність для управлінських дій [1]. Психологічний вимір цього принципу поглиблюють А. В. Фурман та Ю. Миколук, які критично аналізують міфологізацію штучного інтелекту та наголошують на збереженні автономії морального суб'єкта в процесах прийняття рішень [2]. Нормативний універсалізм етичної вимоги розкриває Л. Рижак, інтерпретуючи кантівський категоричний імператив як методологічний орієнтир для відповідального врядування [3], тоді як Г. М. Парусова обґрунтовує принцип добросовісності як правову та моральну передумову легітимності управлінської поведінки [4]. Критичний контекст формує Р. І. Данканіч (R. I. Dankanuch), який досліджує кризу раціонального мислення у філософській традиції, вказуючи на ризики втрати цілісності нормативних орієнтирів у сучасному суспільстві [5].

Подальший масив праць зосереджується на проблемі етичного врядування в умовах технологічної трансформації. I. Adabara (I. Adabara) та співавтори аналізують агентні системи штучного інтелекту в безпековій сфері, підкреслюючи необхідність поєднання когнітивної автономії алгоритмів із чіткими механізмами людського контролю [6]. A. Jedličková (A. Jedličková) систематизує підходи до відповідального проектування автономних систем, акцентуючи на вбудованих етичних протоколах і прозорості [7]. M. Ashby (M. Ashby) розвиває концепцію «супер-етичних систем» як регулятивних структур, здатних стабілізувати складні соціотехнічні комплекси [8]. L. Xue (L. Xue) та Z. Pang (Z. Pang) пропонують інтегровану аналітичну рамку етичного управління штучним інтелектом, що об'єднує правові, організаційні та когнітивні інструменти підзвітності [9].

Важливий блок досліджень присвячено психологічним чинникам стійкості морального судження в умовах невизначеності та кризи. М. Jakovljevic (M. Jakovljevic) та співавтори показують, що глобальні кризові явища впливають на психічне здоров'я і характер колективних рішень, що актуалізує потребу у психологічних запобіжниках і збереженні раціональності управління [10]. A. T. Schmidt (A. T. Schmidt) та B. Engelen (B. Engelen) у межах концепції «nudging» визначають межі допустимого поведінкового впливу, підкреслюючи необхідність прозорості та добровільності як умов етичної легітимності [11]. L. Bentahila (L. Bentahila) та співавтори доводять, що моральне міркування має універсальні й культурно варіативні складові, що необхідно враховувати у формуванні публічної політики [12]. Завершальний теоретико-психологічний акцент формує концепція морально-когнітивного розвитку G. Lind (G. Lind), який обґрунтовує соціально-психологічну модель становлення автономного морального судження та здатності до дискурсивної відповідальності [13]. Інтеграція цієї теорії з принципом «Розумності» дозволяє трактувати когнітивні запобіжники як результат розвитку внутрішніх морально-інтелектуальних структур особистості управлінця, а не лише як зовнішні регулятивні механізми.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Попри значний масив досліджень у сфері етики урядування та когнітивної психології, залишаються невіршеними кілька принципів аспектів. Відсутня цілісна концептуалізація етичного принципу як внутрішнього когнітивного механізму регуляції поведінки; недостатньо інтегровано дані про формування когнітивних схем у дитинстві з проблематикою доброчесності дорослих посадовців; не визначено реальні межі корекції глибинних переконань у зрілому віці; обмежено проаналізовано ризики орієнтації на постфактум-контроль замість превентивного відбору; відсутня розроблена модель когнітивного аудиту та його економічне обґрунтування.

Запропоноване дослідження заповнює ці прогалини шляхом інтерпретації принципу Розумності як когнітивного фільтра, що інтегрує глибинні переконання, схеми та поведінкові патерни; обґрунтування ригідності базових переконань у зрілому віці; визначення меж ефективності КПТ щодо антисоціальних схем; аналізу неефективності виключно реактивної моделі контролю; розробки алгоритму превентивного когнітивного аудиту та доведення його управлінської й економічної доцільності.

Мета і завдання статті. Мета статті – теоретично та емпірично обґрунтувати етичну систему «Розумність» як когнітивно-психологічний фундамент доброчесності в урядуванні та довести доцільність застосування алгоритму Розумності як превентивного інструменту кадрового відбору у сфері публічного управління.

Завдання статті:

1. Концептуалізувати принцип Розумності в межах когнітивно-поведінкової теорії та проаналізувати механізми формування когнітивних схем у дитячому й підлітковому віці як детермінант подальшої поведінки дорослої особистості.

2. Обґрунтувати ригідність глибинних переконань у зрілому віці на підставі даних когнітивної психології та нейробіології та визначити межі ефективності когнітивно-поведінкової терапії щодо корекції антисоціальних і корупційно орієнтованих схем.

3. Обґрунтувати впровадження алгоритму Розумності як інструменту превентивного когнітивного аудиту у сфері публічної служби та визначити його управлінську й економічну доцільність.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розкриття змісту принципу Розумності як етичного правила потребує його інтерпретації в когнітивно-психологічних категоріях, оскільки нормативні формули самі по собі не забезпечують прогнозованості поведінки. У межах цього підходу дія

вважається розумною за умови її об'єктивної доцільності, пропорційності та відсутності шкоди для інших, а також відповідності правовим і функціональним обмеженням публічної служби. Таким чином, принцип Розумності задає операціоналізовані критерії оцінювання поведінкових рішень, що інтегрують користь, міру та наслідки дії [1]. У психологічному вимірі він функціонує не як зовнішня нормативна декларація, а як внутрішній когнітивний алгоритм оцінювання ситуації, що ґрунтується на глибинних переконаннях і стабільних когнітивних схемах особистості.

Таке трактування узгоджується з когнітивно-поведінковою парадигмою, відповідно до якої поведінка детермінується автоматичними думками, сформованими на основі глибинних переконань (core beliefs) і когнітивних схем як структур інтерпретації досвіду. Саме ці структури визначають межі допустимого та прийняттого для суб'єкта, а отже — його здатність діяти відповідно до принципу Розумності. Орієнтація когнітивних схем на баланс інтересів, прийняття обмежень і врахування наслідків зумовлює узгодженість поведінки з цим принципом, тоді як домінування приватного інтересу або нормалізація порушень формує передумови етично нерозумних рішень.

У цьому контексті принцип Розумності постає як когнітивний фільтр, що інтегрує оцінювання наслідків, співвіднесення дії з нормативними вимогами та перевірку її відповідності об'єктивним умовам діяльності, реалізуючись через взаємодію глибинних переконань, когнітивних схем і поведінкових патернів (табл. 1).

Таблиця 1

Структурна модель принципу Розумності в межах когнітивно-поведінкової теорії (КПТ)

Рівень регуляції	Змістова характеристика	Психологічна функція	Етичний вимір
------------------	-------------------------	----------------------	---------------

Глибинні переконання (core beliefs)	Базові уявлення про себе, інших і світ	Формування інтерпретаційної рамки	Орієнтація на благо/егоцентризм
Когнітивні схеми	Стабільні моделі пояснення ситуацій і причинно-наслідкових зв'язків	Відбір інформації та оцінювання наслідків	Визначення меж допустимого
Автоматичні думки	Швидкі інтерпретації конкретної ситуації	Ініціація поведінкової реакції	Момент морального вибору
Поведінкові патерни	Повторювані моделі дії	Закріплення реакцій через досвід	Фактична реалізація (розумна/нерозумна дія)

Джерело: сформовано автором на основі [1; 3; 6; 14].

Згідно з авторським підходом [1], ефективне публічне управління передбачає залучення суб'єктів, чия когнітивна структура є функціонально сумісною з природою владної діяльності. Йдеться про домінування цінностей відповідальності, суспільної доцільності та орієнтації на спільне благо. Натомість когнітивні структури, центровані на пріоритеті приватної вигоди, створюють системний конфлікт із функціями публічної служби, що зумовлює необхідність їх виявлення на етапі добору.

Представлена модель засвідчує, що принцип Розумності реалізується на рівні внутрішньої когнітивної організації, а не лише через знання нормативних вимог. У практиці урядування це означає, що ключовим предиктором добросесної поведінки є наявність когнітивних структур, які забезпечують автоматичну перевірку доцільності, пропорційності та наслідків дії [1]. Відсутність таких механізмів корелює з підвищеним ризиком девіантної поведінки, що підтверджується дослідженнями впливу несприятливого дитячого досвіду на формування антисоціальних установок [13; 15].

На прикладному рівні це проявляється у відмінностях прийняття рішень у ситуаціях підвищеного ризику. За умов домінування схем, що допускають

порушення правил, поведінка орієнтується на ситуативну вигоду та раціоналізацію відхилень. Натомість за наявності схем, орієнтованих на міру та наслідки, суб'єкт обирає рішення, що мінімізують ризик шкоди та забезпечують процедурну відповідність [1; 3]. Відповідно, зазначена відмінність має когнітивну природу та не зводиться до рівня формальної підготовки.

З огляду на інерційність глибинних переконань у зрілому віці, традиційні інструменти етичного навчання мають обмежену ефективність і впливають переважно на поверхневі поведінкові прояви. Це обґрунтовує доцільність використання превентивного когнітивного аудиту як інструменту кадрового відбору, спрямованого на виявлення структур мислення, несумісних із вимогами публічної служби. Практична реалізація такого підходу передбачає застосування стандартизованих психодіагностичних методів, зокрема сценарних дилем, структурованих інтерв'ю та індикаторів когнітивних викривлень, що дозволяє оцінювати не лише знання норм, а логіку прийняття рішень.

Економічна доцільність цього підходу полягає у зміщенні акценту з реактивного контролю на превентивне управління ризиками, що дає змогу зменшити ймовірність формування інституційних втрат, пов'язаних із недоброчесною поведінкою, ще на етапі допуску до виконання владних функцій.

Формування когнітивних схем у дитячому та підлітковому віці відбувається через повторюваний досвід соціальної взаємодії та інтерналізацію моделей поведінки значущих дорослих і референтної групи. На цьому етапі закладаються базові уявлення про допустимість порушення норм, зв'язок між дією та відповідальністю, а також співвідношення особистої вигоди й колективного інтересу. Сформовані інтерпретаційні моделі

інтегруються з ідентичністю та в подальшому виконують функцію стійкої рамки оцінювання соціальних і професійних ситуацій (табл. 2).

Таблиця 2

Етапи формування когнітивних схем та їх вплив на поведінкові моделі дорослої особистості

Віковий період	Провідний механізм формування	Тип закріплюваних переконань	Довгостроковий поведінковий ефект
Раннє дитинство	Емоційна прив'язаність, моделювання поведінки батьків	Довіра/недовіра до правил і авторитетів	Базова установка щодо легітимності норм
Молодший шкільний вік	Підкріплення та санкції, досвід справедливості	Причинно-наслідковий зв'язок «дія – наслідок»	Схильність до відповідальності або уникання відповідальності
Підлітковий вік	Ідентифікація з групою, соціальне порівняння	Нормалізація або відторгнення девіації	Формування стійких моральних і соціальних орієнтирів
Ранній дорослий вік	Інтеграція переконань у професійну та громадянську ідентичність	Стабілізація когнітивної схеми	Відтворення сталих моделей поведінки

Джерело: сформовано автором на основі [1; 4; 6; 7; 9].

На рівні механізму це означає, що в урядуванні доцільно враховувати не лише формальні етичні норми, а й когнітивні передумови поведінки, які мають тенденцію до міжпоколінної передачі. Емпіричні дослідження підтверджують цей зв'язок. Зокрема, у вибірці пар «підліток–батько/мати» (n=201; 12–16 років) ранні дезадаптивні схеми (EMSs) підлітків статистично опосередковували вплив EMSs батьків на їх соціальну адаптацію: зв'язок «EMSs батьків – EMSs підлітків» був значущим ($\beta \approx 0,25$; $p < 0,01$), тоді як EMSs

підлітків негативно корелювали з показниками адаптації ($\beta \approx -0,21$; $p < 0,01$) [16]. Це свідчить про стабільність передачі когнітивних моделей і їх довгостроковий вплив на поведінку.

У сучасних системах публічного управління ця закономірність відображається у впровадженні процедур попереднього та періодичного оцінювання доброчесності. Так, у Нідерландах діє ризик-орієнтований підхід до перевірок персоналу поліції, що передбачає регулярне оновлення «certificate of good conduct» і додаткові перевірки для посад підвищеного ризику [17]. У ширшому контексті ефективність таких підходів підтверджується метааналітичними даними: аналіз 150 незалежних вибірок ($N=67\ 016$) засвідчив статистично значущу прогностичну валідність тестів доброчесності щодо девіантної поведінки на робочому місці (середня скоригована валідність $\approx 0,43$; 95% ДІ 0,32–0,52), причому найбільші ефекти зафіксовано у військовій та правоохоронній сферах [18].

У сукупності ці результати вказують на доцільність зміщення акценту з реактивних механізмів контролю на превентивні підходи, зокрема оцінювання когнітивних схем і поведінкових установок на етапі добору персоналу, що дозволяє знижувати ймовірність реалізації ризиків недоброчесної поведінки.

Ригідність глибинних переконань у зрілому віці зумовлена їх інтеграцією в структуру особистісної ідентичності та автоматизацією механізмів морального оцінювання. У дорослої особи базові когнітивні схеми функціонують як відносно стабільні інтерпретаційні алгоритми, що визначають допустимість дії ще до її раціонального обґрунтування. Когнітивно-поведінкові інтервенції здатні впливати на поверхневі викривлення мислення, однак трансформація глибинних переконань, пов'язаних із владою, нормами та особистою вигодою, характеризується обмеженою стійкістю результатів (табл. 3).

Межі корекції глибинних переконань у зрілому віці та управлінські наслідки

Рівень	Характер стабільності	Ефект КПТ	Управлінський висновок
Глибинні переконання	Інтегровані в ідентичність	Повільна, часткова зміна	Низька прогнозованість трансформації
Антисоціальні схеми	Схильність до раціоналізації	Тимчасове зниження викривлень	Ризик рецидиву
Корупційні установки	Нормалізація привілеїв	Формальний комплаєнс	Потреба в попередньому фільтрі
Поведінкові реакції	Автоматизовані	Модифікація навичок	Ефект залежить від контролю

Джерело: сформовано автором на основі [1; 2; 5; 10; 11].

У сучасних системах державної служби поступово формується модель превентивного оцінювання доброчесності, яка передбачає перевірку поведінкових і ціннісних характеристик кандидата ще до надання повноважень. Так, у Канаді процедура *personnel security screening* є обов'язковою умовою доступу до посад, пов'язаних із державною таємницею та чутливою інформацією; вона включає перевірку благонадійності, аналіз факторів ризику та оцінювання надійності особи як потенційного носія державних повноважень [19]. Крім того, *Public Service Commission of Canada* застосовує стандартизовані процедури тестування та забезпечення доброчесності під час конкурсного добору, включно з контролем чесності проходження тестів і оцінюванням поведінкових компетентностей кандидатів [20]. У міжнародній антикорупційній практиці *integrity testing* використовується як інструмент моделювання ризикових ситуацій, у яких перевіряється реакція службовця на етичні дилеми або потенційні спокуси до неправомірної вигоди [21]. В українському правовому полі дотримання правил

етичної поведінки та стандартів доброчесності враховується під час оцінювання результатів службової діяльності державних службовців [22]. У сукупності міжнародна та національна практика свідчить про поступове зміщення акценту з постфактум-контролю на превентивні механізми оцінювання доброчесності.

Ригідність глибинних переконань у зрілому віці істотно обмежує можливості етичної трансформації вже сформованої особистості в межах службової діяльності. Навчальні програми та кодекси поведінки впливають переважно на рівень декларативного знання норм, тоді як реальні рішення визначаються інтегрованими когнітивними схемами, що виконують функцію внутрішнього алгоритму оцінювання вигоди, ризику та допустимості дії. За відсутності змін на цьому рівні доброчесність набуває формалізованого характеру: зовнішня відповідність стандартам може поєднуватися з внутрішньою раціоналізацією відхилень. У службовому середовищі це проявляється через адаптацію до контролю [4]. Особи з антисоціальними або корупційно орієнтованими схемами здатні демонструвати нормативну поведінку в умовах нагляду, але відтворювати ризикові моделі за його послаблення [9]. За таких умов постфактум-контроль не усуває джерело девіації, а лише стримує її прояв, що зумовлює залежність доброчесності від інтенсивності зовнішнього контролю та підвищує інституційні витрати.

З огляду на це алгоритм Розумності доцільно розглядати як механізм превентивного когнітивного аудиту на етапі добору до публічної служби. Його впровадження передбачає поєднання психометричних інструментів когнітивно-поведінкової діагностики з оцінюванням морального судження в ситуаціях конфлікту інтересів і аналізом аргументаційної логіки кандидата щодо співвідношення особистої вигоди та спільного блага. Такий підхід дає змогу оцінювати не лише знання нормативних актів, а структуру інтерпретації реальності, через яку особа приймає рішення.

Практична реалізація алгоритму потребує його інтеграції в конкурсні процедури державної служби поряд із перевіркою професійної компетентності. Когнітивний аудит має бути спрямований на виявлення стабільних схем, несумісних із принципом міри, зокрема тенденцій до раціоналізації порушень, толерантності до вибіркового застосування норм і домінування приватного інтересу над публічним. Оскільки добросесність у межах цієї концепції розглядається як характеристика сформованої когнітивної структури, результат такого аудиту має виконувати функцію фільтра професійної придатності.

Структура когнітивного аудиту може охоплювати кілька взаємопов'язаних параметрів: оцінювання здатності розрізняти об'єктивну доцільність дії та імітаційну активність; аналіз мотиваційної спрямованості кандидата; перевірку здатності діяти в межах пропорційності та самообмеження; оцінювання розуміння логіки й етапності управлінського процесу; прогнозування наслідків рішень для інших осіб і публічного блага; а також моделювання поведінки в умовах дефіциту часу. Така модель дозволяє оцінити стійкість когнітивних механізмів, що лежать в основі добросесної поведінки, без надмірної редукції до формального знання правил.

Економічна доцільність цього механізму визначається не лише співвідношенням процедурних витрат, а й вартістю системного ризику. Постфактум-контроль охоплює витрати на розслідування, аудит, судові процедури, кадрову заміну, внутрішній контроль, а також непрямі втрати, пов'язані зі зниженням довіри, репутаційними збитками та управлінськими збоями. У цьому контексті превентивний когнітивний аудит можна розглядати як інвестиційну процедуру контролю ризику на вході, що дає змогу зменшити ймовірність допуску до владних повноважень осіб із високим базовим ризиком недобросесної поведінки.

Додатковою перевагою алгоритму Розумності є його сумісність із валідованими інструментами когнітивно-поведінкової оцінки, що забезпечує стандартизацію процедури та знижує транзакційні витрати суб'єктивного відбору. Використання шкал глибинних переконань, індикаторів когнітивних викривлень, сценарних дилем і структурованих інтерв'ю дозволяє перевести оцінювання з площини інтуїтивної кадрової експертизи у площину формалізованої психодіагностики. Це підвищує прозорість рішень і зменшує витрати на подальший дисциплінарний супровід персоналу.

У підсумку економічна логіка алгоритму полягає в заміщенні високовартісної реактивної інфраструктури контролю стандартизованою процедурою фільтрації ризику на етапі добору. У межах етичної системи Розумність це означає інституційне закріплення принципу управлінської раціональності, за якого здатність діяти в межах міри оцінюється до надання владних повноважень, а не після зловживання ними.

Висновки. У статті концептуалізовано етичну систему «Розумність» як когнітивно-психологічний механізм регуляції владної поведінки. Обґрунтовано, що принцип Розумності функціонує як внутрішній алгоритм оцінювання дії, інтегрований у структуру глибинних переконань і когнітивних схем особистості, а не лише як зовнішня нормативна вимога. Встановлено, що конфігурація базових переконань істотно впливає на здатність суб'єкта співвідносити особисту вигоду із суспільним благом, правовими обмеженнями та вимогами публічної служби.

Показано, що когнітивні схеми формуються переважно на ранніх етапах розвитку й у зрілому віці характеризуються відносною ригідністю. У зв'язку з цим корекція антисоціальних або корупційно орієнтованих переконань у межах службової діяльності має обмежений ефект і впливає переважно на поведінкові прояви, а не на глибинну інтерпретаційну рамку. Це знижує

результативність моделей етичної трансформації, що ґрунтуються виключно на навчанні та постфактум-контролі.

Доведено, що реактивна антикорупційна модель не усуває когнітивних передумов девіантної поведінки та супроводжується значними інституційними й економічними витратами. На цій підставі обґрунтовано доцільність використання алгоритму Розумності як механізму превентивного когнітивного аудиту під час добору кадрів у системі публічного управління. Такий підхід дає змогу оцінювати когнітивну сумісність особи з функціями публічної влади до надання відповідних повноважень.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробленням стандартизованого психометричного протоколу когнітивного аудиту, емпіричною перевіркою його прогностичної валідності та економічним моделюванням ефектів зниження ризиків недоброчесної поведінки. Окремого вивчення потребує питання професійно значущої когнітивної відповідності особи вимогам діяльності у сферах підвищеної відповідальності, а також можливість використання алгоритму Розумності як аналітичної рамки для етичного управління системами штучного інтелекту.

Список використаних джерел

1. Пилипко А. Г. Етична система Розумність: обґрунтування концепції та операціоналізація критеріїв. *Вісник гуманітарних наук*. 2025. № 13. DOI: <https://doi.org/10.5281/ZENODO.17959057>,
2. Фурман А. В., Миколюк Ю. Психологічне розвінчання міфів про всесильність штучного інтелекту. *Психологія і суспільство*. 2025. Вип. 92, № 2. С. 11–21. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2025.02.011>.
3. Парусова Г. М. Філософсько-правове розуміння принципу добросовісності. *Вісник Національного Авіаційного Університету. Серія: Філософія. Культурологія*. 2020. Вип. 32, №

2.URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnau_f_2020_2_19 (дата звернення: 22.02.2026).

4. Данканіч Р. І. Криза раціонального мислення в західноєвропейській філософії. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2022. Вип. 36. С. 35–40. DOI: <https://doi.org/10.32837/apfs.v0i36.1108>.

5. Adabara I., Sadiq B. O., Shuaibu A. N., Danjuma Y. I., Venkateswarlu M. A Review of Agentic AI in Cybersecurity: Cognitive Autonomy, Ethical Governance, and Quantum-Resilient Defense. *F1000Research*. 2025. Vol. 14. Article 843. DOI: <https://doi.org/10.12688/f1000research.169337.1>.

6. Jedličková A. Ethical approaches in designing autonomous and intelligent systems: a comprehensive survey towards responsible development. *AI & Society*. 2025. Vol. 40, № 4. P. 2703–2716. DOI: <https://doi.org/10.1007/s00146-024-02040-9>.

7. Ashby M. Ethical regulators and super-ethical systems. *Systems*. 2020. Vol. 8, № 4. Article 53. DOI: <https://doi.org/10.3390/systems8040053>.

8. Xue L., Pang Z. Ethical governance of artificial intelligence: An integrated analytical framework. *Journal of Digital Economy*. 2022. Vol. 1, № 1. P. 44–52. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jdec.2022.08.003>.

9. Jakovljevic M., Bjedov S., Jaksic N., Jakovljevic I. COVID-19 pandemia and public and global mental health from the perspective of global health security. *Psychiatria Danubina*. 2020. Vol. 32, № 1. P. 6–14. DOI: <https://doi.org/10.24869/psyd.2020.6>.

10. Schmidt A. T., Engelen B. The ethics of nudging: An overview. *Philosophy Compass*. 2020. Vol. 15, № 4. Article e12658. DOI: <https://doi.org/10.1111/phc3.12658>.

11. Bentahila L., Fontaine R., Pennequin V. Universality and cultural diversity in moral reasoning and judgment. *Frontiers in Psychology*. 2021. Vol. 12. Article 764360. DOI: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.764360>.

12. Lind G. The theory of moral-cognitive development: A socio-psychological assessment. In: *Moral development and the social environment*. London: Routledge, 2023. P. 21–53. URL: <https://www.taylorfrancis.com/chapters/edit/10.4324/9781003419273-3/theory-moral-cognitive-development-georg-lind> (дата звернення: 22.02.2026).

13. Madigan S., Deneault A.-A., Mikael J., Racine N., Vaillancourt T., Falcone N., et al. Adverse childhood experiences: a meta-analysis of prevalence and moderators among half a million adults in 206 studies. *World Psychiatry*. 2023. Vol. 22, № 3. P. 463–471. DOI: <https://doi.org/10.1002/wps.21122>.

14. Xiaoli Y. Adverse childhood experiences and aggression: a meta-analysis of moderators and cultural context. *Archives of Medical Science*. 2025. Vol. 21, № 5. P. 2195–2199. DOI: <https://doi.org/10.5114/aoms/211887>.

15. Oei A., Li D., Chu C. M., Ng I., Hoo E., Ruby K. Disruptive behaviors, antisocial attitudes, and aggression in young offenders: Comparison of Adverse Childhood Experience (ACE) typologies. *Child Abuse & Neglect*. 2023. Vol. 141. Article 106191. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2023.106191>.

16. Shi Y., et al. How Does Parental Early Maladaptive Schema Affect Adolescents' Social Adaptation? Based on the Perspective of Intergenerational Transmission. *Behavioral Sciences*. 2024. Vol. 14, № 10 Article 928. URL: <https://www.mdpi.com/2076-328X/14/10/928> (дата звернення: 22.02.2026).

17. GRECO (Council of Europe). *Zero Corruption – More Integrity: Central Governments (Top Executive Functions) and Law Enforcement Agencies. Key Principles, Trends and Challenges. 5th Evaluation Round. Council of Europe: вебсайт*. 2024/2025. URL: <https://rm.coe.int/horizontal-study-5th-round-eng/1680b631a3> (дата звернення: 22.02.2026).

18. Lau R. W.-M., Chan D. K.-S., Sun F., Cheng G. H.-L. Predictive validity of integrity tests for workplace deviance across industries and countries in the past

50 years: A meta-analytic review. *Journal of Pacific Rim Psychology*. 2023. Vol. 17, № 3. P. 1–24. DOI: <https://doi.org/10.1177/18344909231171729>.

19. Personnel security screening overview. Canada.ca: *вебсайт*. 2025. URL: <https://www.canada.ca/en/public-services-procurement/services/industrial-security/security-requirements-contracting/personnel-security-screening/overview.html> (дата звернення: 22.02.2026).

20. Test integrity. Public Service Commission of Canada: *вебсайт*. 2025. URL: <https://www.canada.ca/en/public-service-commission/services/staffing-assessment-tools-resources/human-resources-specialists-hiring-managers/human-resources-toolbox/personnel-psychology-centre/test-integrity.html> (дата звернення: 22.02.2026).

21. Integrity testing at sectoral level. UNDP-ACIAC: *вебсайт*. 2023. URL: https://www.undp-aciac.org/publications/ENG%20Integrity%20testing_PLUS.pdf (дата звернення: 22.02.2026).

22. Про затвердження Порядку проведення оцінювання результатів службової діяльності державних службовців. Постанова КМ № 640. *Законодавство України: вебсайт*. 2017 (чинна редакція). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/640-2017-%D0%BF> (дата звернення: 22.02.2026).